

YAFFA

Yaffa

Francis Baker

Schrijver: Francis Baker

Omslagontwerp: Tineke den Bakker, Frans le Fèvre

ISBN: 9789465016993

NUR: 300

© Francis Baker

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Az beyde baaley-dinim zeynen gerecht - iz sjlecht

(Als beide partijen gelijk denken te hebben, staat het er slecht
voor met het gelijk)

Reis samen en vertel het niemand
Wees geliefden en vertel het niemand
Leef intens en vertel het niemand
Ga in elkaar op en vertel het niemand
Want niemand heeft de ogen voor schoonheid
Zoals wij die hebben gekregen

Vrij naar *Homerus' Odyssee*

Proloog

Het is stil in de bestofte straatjes van het eeuwenoude dorp. De zon staat op haar hoogste punt. De wind en de verzengende hitte hebben de bewoners die de moed hadden te blijven hun huizen ingejaagd. De meesten zijn echter inmiddels het dorp ontvlucht, bang geworden door de verhalen die door de lucht zijn meegevoerd over moordpartijen en verwoestingen in andere dorpen. Een onverzettelijke kern weigert te vertrekken en probeert de dagelijkse gang vol te houden; het land moet worden bewaterd en de nog onrijpe oogst moet worden gekoesterd.

In de schaarse schaduw van een rijtje vervallen huizen trotseert een vrouw gehuld in een zwarte *abaya* en een bruine *hijab* de stoffige warmte, alleen haar ogen zijn zichtbaar, haar loop is gehaast.

Een houten deur gaat piepend open als ze passeert, ze wordt kennelijk verwacht.

‘Wat doe je hier? Het is hier veel te gevaarlijk voor jou.’

‘Ik kom je waarschuwen.’

‘Dit is geen plek voor jou, je had niet moeten komen.’

Ze laat haar hand kort op zijn arm rusten en vergeet een moment waarvoor ze de reis naar zijn dorp heeft gemaakt.

‘Heb je ze al gezien?’

Zijn ogen onder zijn *kaffiya* kijken verbaasd en ongeduldig, zijn stem is donker van boosheid.

‘Wat bedoel je, waar heb je het over?’

'Ik heb ze gisteren gezien, boven de vallei, ze waren precies op tijd, het was adembenemend.'

Hij begrijpt opeens wat ze bedoelt, maar hij staat zich niet toe te verzachten. Het is nu geen tijd voor schoonheid en verwondering. Zijn wezen is vervuld van vastberadenheid om niet weg te geven en om niet op te geven, hij ademt verzet.

'Ik heb ze niet gezien', loog hij. 'Ik vraag je nogmaals, waarom ben je hier?'

'Ik kom je waarschuwen, zeg ik toch. Je vader heeft me verteld waar ik je kon vinden. Je broer en zijn gezin moeten hier weg. Morgen is een ontruiming gepland door de IDF.'

'Laat ze maar komen, wij zijn er klaar voor.'

Hij strijkt even met zijn hand langs haar wang voordat hij haar hijab fatsoeneert. Zacht duwt hij de vrouw richting de deur. Met snelle korte pas loopt ze van hem af, rakelings langs de huizen, de smalle schaduwrand als enige bescherming.

1.

Waarom is deze dag, 26 september 1994, anders dan alle andere dagen? denkt ze. Ze weet maar al te goed dat deze vraag uit de *Hagada* nu niet de kiem is voor de vertelling over de uittocht uit Egypte. Het is het ding in haar tas, het velletje papier met woorden en getallen en stempels, dat die vraag bij haar ontlokt. Gisteren was het er nog niet en was ze de trap van haar nieuwe appartement opgerend. Twee maal dertien treden per verdieping, maal drie is achtenzeventig tot haar voordeur. Ze verheugde zich op haar nieuwe woning, op het grote feest, op haar studie en op het dragen van haar nieuwe jurk. Bij trede vierenvijftig werd haar blijheid afgeremd door de zware schorre stem van buurvrouw Lavi. Buurvrouw Lavi woont al veertig jaar in hetzelfde appartement en is door haar zelfgekozen gebondenheid aan huis, want buiten loert volgens haar het grote gevaar, de onofficiële portier van het appartementsgebouw en ontvanger van poststukken voor de bewoners.

‘Hé *sjikse*’, had ze geraspt, want iedere Jodin die haar blote knieën laat zien is in de ogen van buurvrouw Lavi een niet-Joods-waardig meisje, ‘ik heb wat voor je’.

Het formele staatsembleem op de enveloppe in combinatie met buurvrouw Lavi’s geroerde en verwachtingsvolle blik die leek op de blik van haar moeder vlak voor haar *bat mitswa*, werkte als een zwart gat waarin haar zin-in-alles was verdwenen.

Het is deze keer niet eenvoudig Jeruzalem uit te komen, op een of andere manier is het drukker dan anders, veel mensen gaan waarschijnlijk net als zij op reis voor de feestdagen.

De tas met hierin het formele papier ligt zwaar op haar schoot. Haar handen plakken om de hengsels van de tas. Het is warm en het voelt beklemmend in de bus, niet alleen vanwege de temperatuur en relatieve vochtigheid, maar alsof er onheil in de lucht hangt en er iets vreselijks staat te gebeuren. Ze heeft dat de laatste tijd vaker gevoeld, ook als er verder niets op volgde.

Ze kijkt voor en naast haar en ziet lezende, rustig pratende en slapende passagiers. De huidige stand van de Israëliër is gelatenheid door gewenning, denkt ze, een staat die door een bericht of een alert of iets heel anders, in een oogwenk kan omslaan in een “stand van hekel en haat”. Onrustig gaat ze verzitten, haar onheilsgevoel lost maar niet op. Toch heeft ze vandaag geen berichten op de radio gehoord of mededelingen gezien op de TV, iets dat meestal direct gebeurt als er gevaar dreigt. Het zijn vooral de geheime diensten Mossad en Sjien Beet die met hun fijnmazige netwerk om dreigingen te detecteren, hebben bijgedragen aan deze al jaren perfect functionerende en waarschuwendende communicatie met de bevolking. Ze zucht, haar hoofd voelt zwaar van rusteloze gedachten. We zijn zo goed geworden in controleren en verdedigen en er zo vertrouwd mee geraakt dat we niet meer zonder durven. Ze denkt aan de brief in haar tas en moet bijna huilen.

Yaffa Teitelboim is op weg van Jeruzalem, waar zij woont en psychologie en filosofie studeert, naar Ashkelon, een plaats aan de Middellandse Zeekust in het zuidelijk deel van Israël waar het overgrote deel van haar familie, vrienden en bekenden woont. Morgen is het *Simchat Thora*, Vreugde der Wet, een belangrijk feest voor de Joden dat gekenmerkt wordt door een uitbundige vreugde om de *Thora*, het geschenk van de Eeuwige en de bestaansreden van het Joodse volk. De vreugde vindt haar climax in het dansen met de *Thorarollen* op de tweede dag van het feest, nadat op deze dag het laatste en het eerste deel uit de Thora zijn

gelezen. Het is een feest dat veelal in familiekring en in de synagoge wordt gevierd.

Yaffa vraagt zich af of er door de brief die haar tas steeds zwaarder maakt, nog iets te vieren valt. Ze kijkt over de lege stoel naast haar naar buiten. Langs de kant van de weg staan kraampjes met bruidsuiker en andere zoetigheden voor het feest. Dit jaar staat haar hoofd echter niet naar zoet. Ze schrikt op van een ploffend geluid voor haar, een meisje met twee vlechten heeft een boek laten vallen, het is de Thora maar dan in stripvorm. Hoe is het mogelijk, denkt Yaffa, hoe kun je de waarde van het geschrift terugbrengen tot een stripboek? Zo begrijp je toch nooit dat het de magische kracht van woorden is geweest waardoor de Joodse geschiedenis van generatie op generatie is doorgegeven? Dat laatste heeft ze van haar grootmoeder. Gelukkig zie ik straks oma en ook mama weer.

Yaffa heeft besloten haar moeder en grootmoeder, die samen in het familiehuis in Ashkelon wonen, te bezoeken en tijdens de feestdagen bij hen te blijven logeren. Zij is in het typisch oud Israëlitische huis, met de prachtige tuin met onder meer een sinaasappelboomgaard, geboren en heeft goede herinneringen aan haar jeugd die ze daar heeft doorgebracht. Veel uren heeft ze in de tuin beleefd, spelend als kind en later toen ze ouder werd, omhelsd door de schaduw en de heerlijke geur van de bomen. Ze wordt er blij van als ze vooruitdenkt daar weer te kunnen zijn.

Het is niet alleen druk in de stad, ook het busstation van Jerusalem aan de Jaffastraat, net ten oosten van de King George Street, een straatnaam die herinnert aan de tijd dat Jeruzalem onder Engels mandaat werd bestuurd, puilt uit van de mensen.

Het station ligt in het hart van de stad en is nieuw en modern. Het is ruim een jaar geleden, begin 1993, in gebruik is genomen en heeft platforms waar het makkelijk in- en uitstappen is, en herbergt volop winkels en andere faciliteiten zoals kappers, restaurants, banken en bioscopen, verdeeld over meerdere verdiepingen. Hoewel de meerderheid van de Israëli's zeer tevreden was met het nieuwe station en de daaruit vertrekkende verbindingen door het hele land, riep de vormgeving en functionaliteit ervan enorme protesten op bij de Charedi's, de gemeenschap van ultraorthodoxe Joden. Zij vonden het gebouw en vooral de activiteiten profaan en twijfelden aan het koosjere karakter van zo'n beetje alles, en zeker aan het voedsel in de restaurants en winkeltjes, hoewel de eigenaren en verschillende Rabbi's hadden verklaard dat alle spijs- en andere wetten strikt in acht waren genomen. Het heeft er uiteindelijk toe geleid dat Charedi's een eigen busstation zullen krijgen dat geheel voldoet aan hun religieuze orthodoxe eisen. Dat dit gebeurt, heeft vooral te maken met de politieke steun die zij in de voorgaande jaren hebben gegeven aan de rechtse Likoeid kabinetten, die daardoor tot voor kort een meerderheid in de Knesset, het Israëli'sche parlement, hadden. Ondanks dat deze religieuze en politieke chantage voor met name de Arbeidspartij in de huidige regering een doorn in het oog is, heeft het kabinet ingestemd met de eisen van de Charedi's.

Yaffa zit in bus 437 van de Egged, het busbedrijf dat zowel in Jerusalem als naar de grote plaatsen buiten de stad de dienstregelingen uitvoert. Schuddend over het wegdek verlaat de bus Jerusalem in zuidelijk richting. Eerst door een wirwar van, zo lijkt het, willekeurig verbonden straten en wegen, naar uiteindelijk de autoweg nummer zestig die naar Bethlehem leidt. Voor haar een stad zoals zoveel andere steden op de Westelijke Jordaanoever, voor veel christenen echter een plaats van hoop,

geloof en liefde. Zij weet dat het een plek is waar veel bloed heeft gevloeid, bloed van Israëli's en bloed van de lokale bevolking die om historische redenen Palestijnen zijn gaan heten, dat laatste zijn de woorden van haar moeder. Voor haar oma zijn en blijven het Arabieren. Yaffa is opgegroeid in en met het conflict tussen de Arabieren en de Joden, het heeft een scherpe lijn in haar familie getrokken. Tot nu toe heeft ze daar altijd van een afstand naar kunnen kijken. Moet ik nu ook gaan kiezen? denkt Yaffa. Ze voelt zich opeens meer Joods dan anders; opgedrongen Joods. Ze wil niet kiezen voor Joden of tegen Arabieren of Palestijnen, ze wil mens zijn, studeren, plezier maken met vrienden en vriendinnen. Die rotbrief verpest alles.

Van Bethlehem gaat de weg naar Hebron en van daar af slingert de bus door het bergachtige en droge landschap, dat meestal kaal of laag begroeid is. Behalve de warmte die door de open bovenramen de bus in stroomt, komt ook de reuk van het landschap de bus binnen. Yaffa sluit voor een moment haar ogen en voelt hoe de mediterrane kruidengeur het wint van haar zorgelijke gedachten.

Op verschillende plekken wordt het heuvelachtige landschap onderbroken door kleine dorpen die daar al van oudsher liggen en door de witte blokkendozen van de kolonisten zoals deze worden genoemd. Tegen het stichten van deze nieuwe nederzettingen bestaat al jarenlang heftig verzet, niet alleen door de lokale bevolking maar ook door de internationale gemeenschap. Veel van de oorspronkelijke bewoners zijn door de Joodse immigranten in de afgelopen decennia in verschillende veldslagen en oorlogen en ook in kleinere schermutselingen van huis en haard verjaagd, zeker nadat de Verenigde Naties op 29 november 1947 resolutie 181 hadden aangenomen waarin de verdeling van het mandaatgebied Palestina tussen de Arabieren en de Joden werd geregeld en op basis waarvan Ben Goerion later in 1948 de staat

Israël uitriep. Het is moeilijk daar een goed beeld van te krijgen omdat de informatie altijd gekleurd is geweest door eigen belang en politieke correctheid, overigens van beide zijden. Ook waren de internationale verhoudingen toentertijd volstrekt anders dan nu en was het collectieve schuldgevoel van de wereld over de brute moord op meer dan zes miljoen Joden een motief geweest voor deze beslissing met verstrekkende en langdurige internationale gevolgen.

Zelf heeft Yaffa er ook een opvatting over maar die hield ze tot nu toe meestal voor zich, omdat die nogal afwijkt van het standpunt van haar directe familie en moeilijk past in het algemene beeld dat veel van haar landgenoten hebben. Ze voelt de druk van de brief in haar tas, want die betekent nogal wat. Kan ze hierdoor haar opvatting nog volhouden en in de praktijk brengen?

Via de Sederot David Ben Gurion doorkruist de bus de buitenwijken van Ashkelon. Aan weerszijden van de weg is een poging gedaan om permanente begroeiing aan te brengen, echter de droogte en de warmte hebben verhindert dat de planten tot volle wasdom kwamen, het is bij laag struikgewas gebleven. In de binnenstad aangekomen, rijdt de bus met een slakkengang het station in. Overal op het station is beweging en bedrijvigheid te zien en klinken harde geluiden. Yaffa gaat meer rechtop zitten, ze voelt een blij spanning haar moeder weer te zien. Het is toch zeker vier maanden geleden dat de beide vrouwen elkaar voor het laatst hebben ontmoet, haar moeder was toen op bezoek in Jerusalem.

Samen met de andere passagiers stapt ze naar buiten, de met dieselgeur gevulde hitte in. Haar tas met de brief zwaait ze als een symbool van rebelse tegenzin rakelings heen en weer over de grond. De klep aan de zijkant van het voertuig is inmiddels door de bestuurder geopend en hij helpt bij het uitladen van de

koffers. Loom pakt Yaffa haar koffer. De geur van diesel achtervolgt haar totdat ze voor een gebouw staat dat uitkijkt op een plein met parkeerplaatsen en palmbomen. Er staan veel palmbomen, veel meer dan ze zich kan herinneren van de laatste keer dat ze hier was.

Ze heeft met haar moeder afgesproken, zoals zo veel reizigers doen, voor de McDonalds, een niet te missen plaats door het grote internationaal bekende naambord zonder Hebreeuwse letters, natuurlijk tot grote ergernis van de Charedi's.

Het busstation en restaurant liggen in de wijk Beit Zolotov, een wat oudere wijk van de stad. Maar wat is oud in Israël? Die vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. Voor sommigen is alles meer dan vijfduizend jaar oud, anderen zijn met vijftig jaar al tevreden, het is het existentiële debat in het land.

Terwijl ze met haar koffer en tas over het met roodgeel geschilderde stoepranden gemarkeerde trottoir loopt in de richting van de McDonalds, ziet ze haar moeder komen aanlopen. De ontmoeting van de twee vrouwen is een hartelijk en intiem welkom. Yocheved, haar moeder, omvat met haar handen Yaffa's gezicht en overlaadt haar met kussen.

'Welkom mijn meisje, wat fijn je te zien. Wat zie je bleek, eet je wel genoeg?'

'Mam, ontspan een beetje, ik eet goed. En ik beloof je, ik zal dit keer niet over opa beginnen.'

Yocheved weet waar Yaffa op doelt met haar laatste opmerking en krult haar mond in een gespeelde glimlach.

'Laten we maar naar oma gaan. Ze is vol ongeduld je weer te zien. Hoe was je reis? Was het niet te warm onderweg?'

'Viel mee. Het was overal wel heel druk. Maar dat zal met Simchat Thora te maken hebben. Er waren ook veel wapens op pad.'

Met wapens bedoelde ze gewapende militairen of bewakers. Haar moeder begreep dat feilloos. Het was de mores van de familie.

‘Toch is het altijd een bijzondere rit; de geuren van het landschap, de woestenij van de bergen, de geschiedenis en het bloed dat uit de grond oprijst. Telkens zie ik ook weer nieuwe nederzettingen in het gebied van de Arabieren, of moet ik Palestijnen zeggen. Ik vind dat wel wat.’

‘Sinds wanneer houd jij je met politiek bezig?’

Door die brief kan ik niet anders, denkt Yaffa, en ze haalt haar schouders op.

‘Alsjeblieft straks niet Yaffa, straks bij oma geen politiek, we vieren Vreugde der Wet en we zijn samen, dat komt niet zo vaak voor.’

‘Ik zal mij proberen in te houden, mam. Waar staat je auto?’

Yaffa grijnst. Yocheved pakt de koffer over van haar dochter en samen lopen ze via de rotonde aan het eind van de weg naast het busstation, naar de overkant de parkeerplaats op. Het is warm en ondanks dat de zee in de buurt is, ontbreekt een verkoelende bries. Ze hoeven gelukkig niet ver te sjouwen. De warmte in de auto is overweldigend.

‘Pfff, vlug de airco aan, dan wordt het wel koeler.’

Rustig rijden ze de parkeerplaats af. Het is drukker dan op de heenweg constateert Yocheved. Op zich logisch omdat de werkdag ten einde loopt en ieder iets vroeger naar huis gaat in verband met de feestdagen.

Yocheved en haar moeder Shiphrah wonen aan de kust. Het was een buitenkans geweest om jaren geleden daar het oude huis te betrekken en later samen de woning te verbouwen tot een familiehuis. Het huis staat in de wijk Barne'a Bet aan de Ha'Adva, vlak langs de kustweg, in de Refa'el Eithanstraat. Het is een ruim perceel met gedeeltelijk rotsachtige ondergrond. Omdat het huis op een hoogte is gebouwd, is er vanuit de tuin een prachtig uitzicht op de Middellandse Zee. Het is een plek waar Yocheved en Shiphrah graag zitten en, wanneer ze een keer onderling geen debat hebben, genieten van het uitzicht. Ook houden zij beiden zeer van wandelen langs het strand, dat niet verder dan honderd meter van het huis begint. Gezien de veiligheidsmaatregelen waren hun wandelingen lang niet mogelijk geweest, maar sinds enige tijd kan dat weer.

Verspreid in de tuin van het huis staan grote potten met allerlei soorten tropische en subtropische planten en bomen. De trots van de familie is de serie sinaasappelbomen die achter in de tuin staat op de plek waar voldoende grond is om te wortelen. Ze worden door vakkundige snoei, een historische kwaliteit van de familie, met militaire precisie op maat gehouden en dragen elk jaar ruimschoots vrucht met prachtige grote sinaasappels, een cultivar afgeleid van de Jaffa sinaasappelen.

Met de snelheid van toeristen rijden ze de Sederot David Ben Gurion af in de richting van de zee en daarna linksaf langs de kust nog een stukje naar het noorden. Eigenlijk een ritje van niks, hoogstens twintig minuten en als alles meezit misschien zelfs een kwartier.

Bij aankomst draait Yocheved behendig de licht hellende parkeerplaats voor het huis op en slaakt een zucht alsof ze een reis naar de maan heeft gemaakt. Buiten de auto is het heerlijk. De verkoelende bries van over de zee is nu, zo dicht bij het water,

wel goed te voelen en het ruikt direct ook anders. Zeelucht, denkt Yaffa, wat heb ik dat gemist.

Boven aan de trap gaat de voordeur als bij toverslag open. Met een brede lach staat Shiphrah in de deuropening, ze straalt, blij als ze is haar kleindochter te zien. Als een hinde neemt ze de treden naar beneden en omhelst beide vrouwen. Met hun hoofden zo dichtbij elkaar versmelten hun lokken; één grote bos zwart ietwat krullend haar rust over drie paar schouders, slechts aan een kant licht het zwart hier en daar op door enkele dunne witte strengen. Hun prachtige haar is een kenmerk dat door vrienden en kennissen altijd direct wordt opgemerkt.

‘Kom *libling*. Wat heerlijk dat je er bent Yaffa, het is voor mij zo’n geschenk als we samen zijn. Kom ik heb in de tuin alles klaargezet, we gaan zitten, bijpraten, eten, drinken en genieten.’

‘Mam, mag ze zich eerst opfrissen? Ik begrijp dat het allemaal meteen moet, maar even geduld.’

Yocheved weet hoe ongeduldig en temperamentvol haar moeder is, Yaffa heeft het niet van een vreemde.

‘Natuurlijk, dat snap ik, maar wel opschieten.’

Shiphrah draait zich resoluut om, er is geen discussie meer mogelijk. Yaffa en Yocheved kijken elkaar veelbetekenend aan, er verschijnt een brede lach op hun gezicht.

‘Goed, ik zal opschieten.’

‘Dat lijkt mij de beste oplossing.’

Vermoeid sleept Yaffa de koffer naar binnen en verdwijnt in het huis. Ze kent de weg. Yocheved loopt de andere kant op naar de tuin. Daar heeft Shiphrah inmiddels een zitplek gemaakt voor

drie personen met uitzicht op de zee. Alles staat klaar: licht verteerbaar eten, verfrissende drank, servies en servetten. Het is zoals altijd, met aandacht en zorg voorbereid. De beide vrouwen gaan zitten in afwachting van Yaffa.

Na een poosje komt Yaffa in een makkelijke lange witte jurk de tuin in. Ze ruikt lekker naar een frisse parfum.

‘Wat is het hier toch een heerlijke plek.’

‘Dat is zeker waar,’ beaamt Shiphrah terwijl ze de glazen vult.

‘Heb je de sinasappelbomen gezien Yaffa?’

‘Ik rook ze al voordat ik ze zag, wat een volle bloesemgeur dit jaar.’

Shiphrah houdt de beide vrouwen een schotel gevuld met hun favoriete hapjes voor: bourekas, pannenkoekjes, gegrilde artsjokken en gemarineerde courgette.

Zorgvuldig alsof het een kunstwerkje betreft, ordenen ze ieder wat hapjes op een schoteltje. Als de schoteltjes zijn gevuld, kijkt Shiphrah tevreden naar Yaffa.

‘Wat fijn dat ik je weer eens zie en spreek. Heb je de boeken al bekeken die ik je stuurde?’

‘Alleen nog doorgebladerd. Voorlopig heb ik geen tijd om ze te lezen.’

‘Geen tijd, hoezo? Zo moeilijk zijn die studies die je doet toch niet?’

De ergernis van Shiphrah wordt gedragen door het subtiele geruis van een zeebries door de bomen en struiken. Yaffa haalt de enveloppe met hierin de brief uit haar tas en smijt die demonstratief op tafel.

‘Ik heb een oproep gekregen voor militaire dienst en dat heeft nogal wat consequenties. Het betekent twee jaar eruit en opont-houd met de studie. En waarvoor? Natuurlijk wist ik dat dit zou komen want ik heb natuurlijk al de trainingen op de middelbare school gedaan, en toen vroeg ik me al af waar het allemaal voor diende. De sfeer op die introductietraining stond mij al niet aan. Ik had het gevoel dat ik moest veranderen in een machine, een vechtmachine. Feitelijk heeft de staat dat mandaat. Dat is ab-surd. Je zag ook hoe de andere deelnemers veranderden van vro-lijke en frisse tieners die vol in het leven staan, in bedachtzame, soms zelfs angstige jongens en meisjes. Alleen al het idee, vier jaar of twee jaar weg uit de vertrouwde omgeving. Eigenlijk zou ik willen weigeren. Dat bedoel ik dus, en waarvoor?’

‘Hoezo, waarvoor?’

Yaffa haalt diep adem om haar verdere betoog kracht te geven.

‘Nou dan sturen ze je naar de Golan of naar de Westbank. Wat moet ik daar doen? Ik ben het daar helemaal niet mee eens. Het is niet van ons en we gedragen ons daar als een bezetter, dat be-valt mij niks.’

De stilte aan tafel is plotseling om te snijden. Shiphrah kijkt naar Yocheved en daarna naar Yaffa. Haar mond staat strak in een streep. De jolige stemming is als bij donderslag verdwenen. Shiphrah’s houding en ogen lijken opeens op die van een foto in de hal, een foto van bijna vijftig jaar geleden met Shiphrah in mi-litair uniform, genomen tijdens de eerste massale vestiging van Joden uit Europa in het mandaatgebied Palestina. Ze staat daar strijdbaar recht op, volledig bewapend en kijkt strak en onver-schrokken in de camera. Yaffa was als klein kind al bang voor die foto.

De dunne lippen van Shiphrah plakken nog een beetje aan elkaar als ze haar mond een stukje opendoet. Yaffa schrikt van de felheid in haar oma's stem.

'Hebben we jou wel goed opgevoed? Je bent veel te lief.'

2.

De reactie van Yaffa op haar oproep voor militaire dienst zet bij Shiphrah heel wat in beweging. Zonder direct haar gedachten uit te spreken, schieten deze alle kanten op. Ze merkt onbegrip en boosheid en ook teleurstelling bij zichzelf opkomen. Gejaagd staat ze op, stapt met korte snelle pas naar het eind van de tuin, loopt langzaam weer terug en gaat rechtop in de stoel tegenover Yaffa zitten.

‘Hoe kun je in hemelsnaam zo denken? Ken je dan niet alle ontberingen, opoffering en inspanning van onze familie en vele anderen?’

Yaffa schrikt en zegt niets, ze kijkt vol ontsteltenis naar haar oma die overduidelijk in de startblokken staat voor het houden van een donderrede.

‘Ik zal je vertellen waar we vandaan komen en hoe het ons is vergaan. Dat verhaal heeft gemaakt wie wij zijn, dat mag je nooit vergeten!’

‘Oma het gaat toch om hoe het nu is. Wat heeft dat gewroet in het verleden voor zin?’

‘We hebben iets belangrijks laten liggen in jouw opvoeding en je teveel beschermd. Ik had je mijn geschiedenis al veel eerder moeten vertellen, want die is ook van jou, en dan zul je begrijpen waarom je opa er niet meer is.’

Yocheved verstrakt als ze hoort wat Shiphrah aankondigt en voelt zich geroepen om te proberen het onderwerp van tafel te krijgen en de harmonie te herstellen, ook al weet ze dat het zinloos is.

‘Is dat allemaal nodig mam, doe nou rustig.’

‘Yocheved, het moet nu, we zijn eindelijk weer eens bij elkaar, en ook als een eerbetoon aan je vader.’

Yocheved is er niet gerust op, wat gaat ze allemaal vertellen nu ze in zo’n bui is? Even verstillen de stemmen. Alleen de wind laat zich horen en klinkt strak en gespannen. De genadeloze warmte is ineens meer dan anders voelbaar in de tuin. Shiphrah’s blik rust nog op haar dochter, en dan keert ze zich naar Yaffa.

‘Onze familie is zo vaak geconfronteerd met de voor mij onbegrijpelijke haat en nijd richting de Joden. En tegelijkertijd werd ik altijd weer getroffen door de mensen die in de meest moeilijke momenten te hulp schoten, al waren er dat weinig. Meelopen en wegstijgen is altijd makkelijker en minder zichtbaar.’

De sfeer in de tuin is geladen met spanning.

‘Toch wist ik dat als het erop aankwam ik altijd op mezelf teruggeworpen zou worden en ik had daardoor ook geleerd mij, met alle beschikbare middelen, te verdedigen, waarbij geweld altijd een optie was.’

Hoe is het mogelijk, denkt Shiphrah, dat haar kleindochter zo lichtvaardig en protesterend met de oproep, die als een heilige plicht voor veel Israëliërs wordt gezien, omgaat? Haar eigen geschiedenis trekt in een flits in haar hoofd voorbij: beelden, geluiden, emoties en geuren uit haar jeugd en adolescentie.

‘Zoals je wel weet, ben ik in 1930 in Riga geboren, in de Republiek Letland van voor de annexatie door de Sovjet-Unie en nazi-Duitsland. Ik groeide op in een groot gezin met zeven kinderen, drie jongens en vier meisjes. Slechts een klein aantal herinne-

ringen heb ik aan die tijd overgehouden, de meeste gebeurtenissen heb ik waarschijnlijk onbewust verdrongen omdat ze veel te pijnlijk zijn.'

Shiphrah's stem klinkt monotoon diep en heeft de cadans van een locomotief die op gang is gekomen en niet meer is te stoppen. Zo nu dan schiet haar stem schel uit om als een stoomfluit ter aankondiging van een volgend station, een nieuwe gebeurtenis in te luiden.

'Mijn vader was een talentvolle kleermaker en had in de stad een eigen zaak waar naast de vaste Joodse klanten ook veel welgestelde inwoners uit de stad kwamen om zich kleding te laten aanmeten. Gaandeweg was de onderneming uitgegroeid tot een keten van kledingzaken met een chique reputatie in verschillende plaatsen in Letland. Ik herinner mij vooral uit die tijd dat mijn vader *chazan* was in de sjoel. Zijn mooie, heldere en donkere stem is mij mijn hele leven bijgebleven als een inwendig muziekinstrument. Vaak, en op onverwachte momenten hoor en zie ik hem nog zingen.'

Het oprakelen van de herinneringen aan haar vader ontroert haar, kort stopt haar trein van woorden en veegt ze een traan van een van haar wangen.

'Toen wij daar woonden, leefden er zo'n negentigduizend Joden in Letland. Zij speelden een belangrijke rol in het economische en culturele leven van het land. Velen van hen waren enkele generaties daarvoor vertrokken uit het Rusland van de tsaar waar het antisemitisme welig tierde. Ook waren er veel Joden overgekomen uit het toenmalige Pruisen.

Ik weet nog dat naarmate ik ouder werd, ik me meer en meer bewust werd van de nijd en jaloezie ten opzichte van de Joden en

het daarmee gepaard gaande geweld en de ongefundeerde uitsluiting in tal van sectoren. Ik herinner me de tranen van mijn moeder en de boosheid van mijn vader als een van de winkels was “bezocht”, zoals zij dat noemden. Ik begreep pas de schokkende betekenis van dat woord toen ik op een ochtend op weg naar school, langs onze winkel in Riga liep en de flarden van gescheurde gordijnen naar buiten zag wapperen door een groot gat in de winkelruit. Ik huilde, vooral omdat iets stuk was gemaakt dat belangrijk was voor mijn vader en moeder. De vrouw die tegenover de winkel woonde haastte zich de straat over, waarschijnlijk omdat ze mij herkende. En in plaats van dat ze mij troostte, gilte ze dat we vuile Joden waren en dat het onze eigen schuld was. Toen ik mijn ouders later op die dag vroeg wat wij voor slechts hadden gedaan, drukten zij mij op het hart dat wij helemaal niets verkeerd hadden gedaan, maar dat als je iemand de schuld kan geven van je eigen ellende, deze minder voelbaar lijkt. Mijn ouders waarschuwden ons als kinderen daar niet alleen voor, ze maakten ons ook weerbaar in de opvoeding.’

Yaffa is ondertussen van houding veranderd, niet alleen fysiek maar ook mentaal, en luistert geboeid naar Shiphrah. Dit verhaal heeft ze niet eerder zo gehoord, en de indringendheid waarmee haar oma het vertelt werkt hypnotiserend.

‘We hadden een hecht Joods gezin, alle hoge feestdagen werden intens gevierd en het bezoek aan de sjoel speelde een prominente rol in de dagelijkse gang van de familie, de Joodse cultuur en mores waren merkbaar in alle aspecten van het gezinsleven. Door het zich steeds grimmiger ontwikkelende antisemitisme voelden mijn ouders zich steeds meer aangetrokken tot het zionisme, met name het hebben van een eigen staat voor de Joden was meer en meer belangrijk voor ze geworden. Ik heb dat ver-

langen van huis uit meegekregen, het is mij met de paplepel ingegoten. En het heeft mij altijd gesmaakt,' vult ze wat feller aan.

Shiphrah kijkt naar Yaffa en merkt dat wat ze ziet een beetje wazig is. Dat heeft ze de laatste tijd wel vaker als de oranjebloesem geur in de tuin heel sterk is. Het aroma van de bloemetjes prikkelt dan haar ogen, een combinatie van jaargetijde en windrichting en overgevoeligheid door ouder worden, weet ze uit ervaring.

'Willen jullie nog iets drinken?'

Yocheved is nog altijd met alles wat mogelijk is de harmonie aan het bewaren maar haar moeder hoort haar niet of wil haar niet horen. Voor Shiphrah zijn haar ervaringen een belangrijke geschiedenisles die nooit mag worden vergeten. Met heldere stem doceert ze verder.

'Ik ben in die tijd in Riga een enthousiast lid van de Betar geworden, een zionistische Joodse vereniging met tal van actieve jeugdafdelingen in Letland en daarbuiten. De vereniging was in 1923 in Riga opgericht en had toen ik mij aansloot al meer dan vierduizend leden. De Betar zette zich enthousiast in voor de stichting van een eigen Joodse staat in het toenmalige Britse mandaatgebied Palestina. Ook bevorderde ze de oprichting en vorming van een Joodse verdedigingsmacht ter bescherming en verdediging van de, overigens als clandestien beschouwde, gestichte Joodse enclaves in dat gebied. Ik voelde mij in mijn jeugd enthousiasme zeer aangetrokken tot de beweging en ontmoette daar geestverwante leeftijdgenoten.'

Ze pakt het zojuist door Yocheved gevulde glas en neemt haastig een teug om de les niet te lang te hoeven onderbreken, want een les is het inmiddels wel geworden.

‘Doordat het antisemitisme in Letland steeds ernstiger vormen begon aan te nemen waren we als gezin vlak voor de Tweede Wereldoorlog vertrokken naar Denemarken waar we een rustig bestaan konden opbouwen. In Denemarken waren meer Joden uit noordoost Europa neergestreken en er was een kleine maar bloeiende gemeenschap van ongeveer achtduizend Joden, voornamelijk in Kopenhagen. Wij belandden uiteindelijk ook in die stad, waar mijn vader weer een kledingzaak opzette.’

Een ogenblik sluit Shiphrah haar ogen, dan haalt ze diep adem en vertelt verder.

‘Denemarken werd echter door de Duitsers in april 1940 bezet, waardoor de Joden en dus ook wij, opnieuw voor ons leven moesten vrezen. Het was een milde bezetting en het duurde tot 1943 voordat de nazi’s actief jacht gingen maken op de Deense Joden. De Joodse gemeenschap was echter van tevoren geïnformeerd over de aanstaande razzia’s, waardoor het overgrote deel met hulp van de Deense bevolking kon ontsnappen naar het neutrale Zweden. Zeventig Deense Joden zijn uiteindelijk in concentratiekampen omgekomen, in- en intriest voor deze mensen en hun nabestaanden, en tegelijkertijd staat dit aantal in schril contrast met de aantallen vermoorde Joden uit andere landen.’

‘Gaat het nog mam, wil je niet liever even pauzeren?’

Yocheved klinkt bezorgd, maar Shiphrah is niet te stoppen.

‘De oversteek van De Sont vond ik heel spannend en beangstigend. In het holst van de nacht waren we in een kleine boot ge-

stapt, volgepakt met mensen, en waren we overgeleverd aan de golven. Het staat me nog helder voor de geest, we hadden alles, ook vrienden, moeten achterlaten. Mijn zusjes en broertjes en ik en ook andere kinderen huilden en we hadden het vreselijk koud op die boot. Ik hoor nog de zachte melodieuze klanken van mijn moeder, haar stem bewoog mee met de cadans van het water: *Oyfn Pripetchek brent a fayer, Oyfn Pripetchek brent a fayer, Un in shtub is heys, Un in shtub is heys, een vuur brandt in de haard, een vuur brandt in de haard, en het is warm in ons huis, het is warm in ons huis.*

Eenmaal in Zweden werden we overweldigd door de hulp van de bevolking wat betreft huisvesting, scholing en werk. Ik herinner mij dat als een fijne tijd, die voor mij en mijn zusjes en broertjes zorgeloos en veilig voelde, maar ook als een periode waarin mijn ouders vaak gespannen en verdrietig en boos waren. Later begreep ik dat dat te maken had met de vreselijke berichten die zij hoorden over de Tweede Wereldoorlog.

Ik voelde aan alles dat ons verblijf in Zweden van korte duur zou zijn. Met name mijn vader wilde per se naar het Midden-Oosten en zich hoe dan ook met zijn gezin in Palestina vestigen. Dat dit niet zonder slag of stoot zou gaan was mij wel duidelijk. De Engelsen deden in die tijd verwoede pogingen om de illegale immigratie en vestiging van Joden in hun mandaatgebied tegen te gaan. Dit leidde uiteindelijk tot grote internationale tegenstellingen en spanningen.'

Ze pakt een papieren servet om haar tranen te drogen. Het grijpt haar zeer aan, dat is duidelijk.

'Gaat het nog, oma? Het is wel een geschiedenis zeg, dit heb je me nog nooit verteld.'

'Dank je Yaffa, laat me alsjeblieft mijn verhaal afmaken.'

Shiphrah doet moeite het ritme van haar verhaal terug te vinden, het is verstoord door haar emoties en ook door het geronk van het verkeer langs de kustweg dat is meegelift met de wind uit zee.

‘Het vertrek uit Zweden was voor mij een tijd lang een onduidelijke herinnering, ondanks dat ik al een tiener was. Ik kon alleen vaag een lange reis in mijn geheugen terugvinden. Eerst met de boot naar een andere stad en van daar een lange treinreis die zowel de nacht als ook de hele volgende dag duurde. Ik had lang geslapen dat weet ik nog wel.

Vervolgens stapten we in de avond in een drukke haven waar de Franse taal werd gesproken, over op een groot schip met nog veel meer volwassenen en kinderen. Uiteindelijk kwamen we na een lange zeereis aan in een warm land, het mandaatgebied Palestina. Direct brachten ze ons met bussen naar een nieuw groot huis, waar we met de andere volwassen en kinderen gingen wonen. Het huis en het gebied eromheen werd door gewapende mannen en vrouwen bewaakt. Veel later pas gaven mijn ouders de vaagheden in mijn herinneringen vorm en kleur. Wilen jullie dat horen?’

‘Doe dat maar mam, het is voor ons allemaal belangrijk.’

Terwijl Yocheved dat zegt, stapelt ze vlug wat schoteltjes op elkaar. Opruimen gaat altijd door.

‘In de herfst van 1947 vertrokken we uit Zweden. Na aankomst in Denemarken reisden we door het bijna volledig geruïneerde Duitsland via Frankrijk, met andere Joden en hun kinderen, per trein naar Bandol, een kleine drukke Franse haven aan de Middellandse Zee ten westen van Toulon. Wij hadden gehoord dat daar de Albertina lag, een schip van Mossad Le’Aliyah Bet, een

zionistische organisatie voortgekomen uit de Hagana, dat ons richting Palestina zou varen. Juist toen wij in Bandol aankwamen, werd de Albertina voorbereid voor zijn derde reis in de Aliyah Bet, de Opstijging B, oftewel de illegale immigraties naar het mandaatgebied Palestina. Het was het eerste illegale immigrantenschip dat na het schip de Exodus, in 1947 werd ingezet. Door de verscherpte controles van de Fransen kon de organisatie geen reisdocumenten voor de 182 immigranten, en dus ook niet voor ons gezin, bemachtigen, waardoor we allemaal in het geheim aan boord moesten worden gebracht met rubberboten. Iedereen was tijdens het inschepen muisstil, zelfs de meest luidruchtige kinderen, en ook baby's leken te begrijpen dat ieder geluid het einde zou kunnen betekenen van onze missie.

Op 5 november vertrok het schip vanuit Bandol. Het plan was om de opvarenden in de buurt van Palestina over te zetten op het immigrantenschip de Kadima. Toen de schepen op 15 november radiocontact maakten, bleek dat de Kadima helaas al was gespot door de Britten. De Palyamnikim, de voorloper van de Israëlische zeestrijdkrachten, die de schepen bestuurden, kregen instructies om de reis dan maar met de Albertina voort te zetten naar Palestina. Om de Engelsen om de tuin te leiden werd diezelfde dag de naam van dit schip omgedoopt in de Aliyah en strandde het op de kust bij Naharia, een kuststad gelegen aan de Middellandse Zee ten noorden van Akko en Haifa en ten zuiden van de grens met Libanon. Naharia was in 1934 door Joodse vluchtelingen uit Duitsland opgericht.

Mijn ouders verhaalden zo vaak over de euforie op het schip toen de kust van Palestina, het beloofde land eindelijk zichtbaar was. Mensen huilden van vreugde, omhelsden elkaar, zongen en maakten dansjes. Het was de ontlading van een lange en zenuwslopende reis en de vreugde van het in werkelijkheid aanschouwen van een lang gekoesterde droom.